

МИТРОПОЛИТСКИ НАМЕСНИЦИ И ПРИДВОРНИ СЛУЖИТЕЉИ У СЕРВИЈСКОЈ ЕПАРХИЈИ (1718–1739)*

Апстракт: У раду је приказана организација митрополијског двора у Београду у време два митрополијска, Мојсија Пејровића и Вићентија Јовановића. Посебна пажња је посвећена митрополијским намесницима и придворним служитељима, њиховој улози у управљању свакодневним животом на двору и надгледању духовног живота на подручју целе Београдске епархије.

Кључне речи: Православна црква, митрополијски двор, Београд, Мојсије Пејровић, Вићентије Јовановић, Србија, Хабзбуршка монархија, 18. век

Пожаревачким миром 1718. године, значајан део централне Србије ушао је у оквире Хабзбуршке монархије, у којој је остао све до потписивања Београдског мира 1739. године.¹ Из овог периода, који представља временски оквир рада, сачуван је значајан број извора, од којих су многи објављени. Нарочита заслуга на овом пољу припада Димитрију Руварцу, који је грађу о црквеној историји у почетку објављивао у издањима Српске краљевске академије, да би свој рад наставио у часописима *Српски Сион* и *Архив за историју Српске православне Карловачке митрополије*, које је уређивао почетком 20. века. За ову тему је од прворазредног значаја збирка извора коју је издао у *Сјоменику СКА*, под насловом *Београдска митрополија око 1735. године*, као и велики број појединачних извора, које је често објављивао као ситне прилоге.²

У проучавању Београдске епархије и митрополитовог двора у Београду значајна је и грађа коју је објавио Гаврило Витковић, као и грађа коју је објавио Радослав Грујић у делу *Прилози за историју Србије у време аустријске окупације*.³ Објављивање извора о Београдској епархији настављено је у нешто мањем обиму и у каснијем периоду. Средином тридесетих година, Душан Поповић је објавио своју прву збирку грађе о Београду, коју су чинили документи настали у периоду између 1713. и 1739. године. Након Другог светског рата изашла је нова збирка, урађена у сарадњи са Милицом Богдановић, у коју су укључени и документи на немачком.⁴ Хабзбуршкој Краљевини Србији у времену од 1718. до 1739. године посвећена су и дела Драгутина Павловића, Душана Поповића и Рајка Веселиновића.⁵ У новије време, обрађена је историја Ваљевске епархије у време хабзбуршке управе, као и поједина питања везана за Православну цркву на подручју данашње централне Србије из истог периода.⁶

Пажња историчара који су истраживали историју српског народа у Хабзбуршкој монархији током 18. века, била је, пре свега, усмерена на питање српских привилегија и покушаја њиховог сужавања од стране Двора.⁷ Друга важна

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије под насловом *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Хабзбуршка монархија је тада освојила османски део Срема, Тамишки Банат, Малу Влашку до Алуте, северни део централне Србије и узан појас Босне уз реку Саву. (Р. Веселиновић, „Србија под аустријском влашћу 1718–1739”, у: *Историја српског народа IV/1*, Београд 1994, 111)

² За ову тему од посебног су значаја дела: Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља за време митрополита Мојсија”, *Српски Сион* 17 (1907) 417–421, 452–454; исти, „Годишњи трошак митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића на званичнике, учитеље и послужитеље”, *Архив за историју Српске православне митрополије карловачке* 4 (1914), 279–285; исти, „Заклетва дворских калуђера”, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* 2 (1912), 84–85; исти, „Колико је потрошено на београдску Арх. Митроп. Резиденцију?”, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* 3 (1913) 85; исти, „Непокретно имање митрополије београдске у Београду 1730”, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* 2 (1912), 209; исти, „Тужбе свештенства против служитеља митрополита београдско-карловачког Вићентија Јовановића”, *Српски Сион* 17 (1907), 193–198, 225–229; исти, „Уговори Митрополита Вићентија Јовановића с дворским послужитељима”, *Архив за историју Српске православне митрополије карловачке* 1 (1911), 49–53.

Србија 1717. године (J. B. Homann, Neu Geographisch Vorgezeichnetes Ungarisches Kriegs-Theatrum in Servien und dem Bannat Temeswar, Nürnberg, 1717.
Карта се чува у Народној библиотеци Србије под сигнатуром KR-II-434)

³ Д. Руварац, „Митрополија београдска око 1735. године”, *Споменик СКА* 42 (1905), 101–204; Г. Витковић, „Извештај, написао 1733. Максим Ратковић, егзарх београдског митрополита”, *Гласник СУД* 56 (1884), 117–325; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације (1718–1739)”, *Споменик СКА* 51 (1913), 84–208.

⁴ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда 1711–1739”, *Споменик СКА* 78 (1935), 13–282; Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда од 1717. до 1739*, Београд 1958.

⁵ Д. Павловић, *Аустријска ујрава у северној Србији (од 1718–1739)*, Београд 1901; Д. Поповић, *Србија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира (1718–1739)*, Београд 1950; Р. Веселиновић, „Србија под аустријском влашћу 1718–1739”, *Историја српског народа*, IV/1, 1994, 106–162.

⁶ Н. Радосављевић, „Ваљевска епископија по Извештењу из 1735”, *Гласник Историјској архива Ваљева* 31 (1997), 9–37; исти, „Ваљевска епископија 1718–1739”, *Гласник Историјској архива Ваљева* 32 (1998), 9–33; исти, „Реорганизација црквене управе у западној Србији и источној Босни по склапању Београдског мира 1739”, *Зборник друштвено-хуманистичких наука МС Републике Српске* 1 (Бања Лука 2001) 253–262; исти, „Видинска митрополија 1739–1834”, *Историјски часопис* 49 (2002), 2003, 163–182; И. Точанац, „Прописи митрополита Мојсија Петро-

тема, непосредно везана за претходну, била је делатност српских митрополита, пре свих Мојсија Петровића и Вићентија Јовановића, којима су посвећени радови Димитрија Руварца и Милутина Јакшића.⁸

Овом приликом биће дат приказ организације митрополитског двора у Београду, заснован на необјављеној грађи из Архива САНУ у Сремским Карловцима и Архива САНУ у Београду, као и на објављеним изворима и литератури. Посебна пажња је посвећена митрополитским намесницима и придворним служитељима и њиховој улози у животу Београдске епархије. Приступ овој теми у значајној мери олакшава чињеница да су поједини сегменти живота на дворовима митрополита Мојсија Петровића и Вићентија Јовановића осветљени у монографијама Душана Поповића *Србија и Београд од Пожаревачкој до Београдској мира (1718–1739)* и Дејана Медаковића *Барок код Срба*.⁹

Области јужно од Саве и Дунава које су 1718. године ушле у састав Хабзбуршке монархије, у црквеном погледу су припадале Београдској митрополији и Ваљевској и Вршачкој епископији. Новоосвојене области јужно од Саве и Дунава у административном погледу биле су подељене између Краљевине Србије са седиштем у Београду, и Земаљске администрације у Темишвару.¹⁰

Хабзбуршко освајање Србије затекло је на челу Београдске митрополије митрополита Мојсија Петровића, који се на том положају налазио од 1713. године.¹¹ Титула митрополита, коју је до тада носио, била је само почасна и није подразумевала ширу јурисдикцију и посебна права у односу на остале епископе.¹² До промене у том погледу је дошло након хабзбуршког освајања, када је на подручју Краљевине Србије формирана нова српска архиепископија, а митрополит Мојсије потврђен царском дипломом за архиепископа и митрополита. Две године касније њему су потчињене Вршачка и Темишварска, а 1727. и Римничка епископија. Нова архиепископија, као и архиепископски чин митрополита Мојсија, добили су канонско признање од патријарха Мојсија Рајовића, који је тим поводом, уз сагласност Архијерејског сабора Пећке патријаршије, издао грамату 26. (15) августа 1721. године.¹³

Смедерево на карти из 1717. године (J. V. Homan, Neu Geographisch Vorgestelltes Ungarisches Kriegs-Theatrum in Servien und dem Bannat Temeswar, Nürnberg, 1717. Карта се чува у Народној библиотеци Србије под сигнатуром KR-II-434)

Формирање друге српске архиепископије на подручју Хабзбуршке монархије водило је ка подели српског народа у њеним оквирима, због чега се одмах отворило питање уједињења Београдске и Карловачке митрополије. Две архиепископије су дефакто уједињене након смрти карловачког митрополита Вићентија Поповића, када је за заједничког митрополита изабран Мојсије Петровић. Овај избор није наишао на одобрење власти, које су Мојсија Петровића признале само за карловачког митрополита и администратора Београдске митрополије.¹⁴ До формалног признања уједињења дошло је тек након избора Вићентија Јовановића за митрополита. Он је 1731. године био потврђен од стране Двора за *архиепископа и митрополијског карловачког, београдског и новоосвојених земаља*.¹⁵

И без званичног признања, две епархије, Сремска и Сервијска, од почетка 1726. године чиниле су архиепископску дијецезу.¹⁶ У исто време, свака од ових црквених области задржала је своју посебност, која се огледала у одвојеним епархијским управама у дворевима у Београду и Карловцима, посебним границама и различитој управној подели, у Сремској епархији на протопопијате, а у Београдској на егзархате.¹⁷

Након уједињења Београдске и Карловачке митрополије по смрти карловачког митрополита Вићентија Поповића, Београд постаје не само митрополитски центар већ и средиште целог српског народа у Хабзбуршкој монархији. Тада је отворено и питање митрополитске резиденције у Београду. Стари митрополитов двор био је, као и Саборна црква, планом о изградњи нових утврђења предвиђен за рушење, па се морало приступити изградњи нове резиденције.¹⁸ Тако се указала прилика да стари двор буде замењен новом, за те прилике великом и лепом зградом, која би била не само митрополитов, већ и српски народни дом. Разлоге за подизање једне овако репрезентативне зграде наводи митрополит Мојсије Петровић у свом тестаменту: *Аз не себе ради начух сејо, но обшћу ѿмишљаја ѿолзу, и за уиѿверденије наше врод ѿ нас, ѿнеже ѿреловушијеје, и началнејшеје месѿо јесѿи земљ, и оиѿчесѿива нашеѿо, да всеѿда осѿанеѿсја ѿемељ, и знаменије народа нашеѿо, и да в ѿоследнија роди конечно не ѿоубим месѿа, и будеми јакоже изѿреби скиѿајушиѿесја ѿ ѿѿоках*.¹⁹

вића за свештенике и парохијане”, *Историјски часопис* 48 (2001) 2002, 147–164; иста, „Београдска и Карловачка митрополија. процес уједињења (1722–1731)”, *Историјски часопис* 55 (2007), 201–217; иста, *Проблем ѿривилеѿија у Краљевини Србији, XVIII столеће* 6 (Нови Сад 2007) 173–185; иста, „Резолуција цара Карла VI из 1720. године”, *Мешовиѿа ѿрађа (Miscellanea)* 32 (2011), 243–254; Г. Гарић Петровић, „Постављање парохијалних свештеника: обавезе села”, *Мешовиѿа ѿрађа (Miscellanea)* 30 (2009), 55–65; иста, „Демографске прилике и мрежа парохија у Београдској епархији од 1718. до 1739. године”, *Историјски часопис* 59 (2010), 267–295.

¹⁴ О овом питању више: Ј. Радоњић, М. Костић, *Српске ѿривилеѿије од 1690. до 1792*, Београд 1954.

¹⁵ Д. Руварац, „Мојсије Петровић, митрополит београдски 1713–1730. прилог историји Српске цркве”, *Сѿоменик СКА* 34 (1898), 82–200; М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу. Прилози за историју митрополијског мѿста у 1731–1737. ѿо архивским изворима*, Нови Сад 1900; Д. Руварац, *Историјско-критична црѿта о Вићентију Јовановићу ѿ православном митрополијског београдском и карловачком (1731–1737)*, Земун 1886.

¹⁶ У монографији *Србија и Београд од Пожаревачког до Београдског мира (1718–1739)*, Душан Поповић је посебну пажњу посветио опису новог двора, изгледу појединих просторија, намештају, митрополитовој одећи и посућу. Приказани су, такође, и начин исхране, гозбе и свечаности, као и дужности дворског особља. (Д. Поповић, *Србија и Београд*, 285–328). О изгледу двора и особљу у њему писао је и Дејан Медаковић у поглављу „Српски митрополијски дворови у XVIII веку”, у свом делу *Барок код Срба* (Д. Медаковић, *Барок код Срба*, Загреб 1988, 193–205).

¹⁷ Део источне Србије који је пре рата припадао Видинској митрополији, прикључен је Вршачкој епископији, а у административном погледу је потчињен Темишварској администрацији. Црквена и административна подела нису пратиле једна другу, па је тако и један део Београдске епископије био под јурисдикцијом банатске, а не београдске администрације. Граница Београдске епархије успостављена је 1719. године. Њу су чиниле реке Сава, Дунав и Поречка река. На истоку, пружајући се преко Кучајнских планина до Сталаћа, граница Београдске епархије представљала је у исто време и државну границу према Османском царству. Најдужа граница је била са Ваљевском епископијом и њу су чинили токови Велике Мораве (до ушћа Раче), Љига и Колубаре. Површина овог подручја износила је око 9814 km². (Г. Гарић Петровић, „Демографске прилике”, 269–270)

¹¹ Митрополит Мојсије је 1709. године именован за дабробосанског митрополита. Са тог положаја је премештен у Београдску митрополију 1713. године. Више о његовој делатности видети: Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 82–200.

¹² Митрополит је један од степена у управној јерархији који се развио из епископског чина. Почасни митрополити су били они епископи чије је седиште подигнуто на степен главног града (метрополе) уз постојећи старији главни град у провинцији, или пак они епископи који су због својих заслуга добили почасну титулу митрополита. (Н. Милаш, *Православно црквено право: по оцијим црквено-правним изворима и посебним законским наредбама које важе у појединим аутокефалним црквама*, Београд 1926, 257, 357–358). Звање митрополита је у Васељенској патријаршији било уобичајено готово за све епископе. Ови митрополити су управљали једном епархијом, што је био случај и са неким архијерејима у Пећкој патријаршији. Списак архијереја и епархија Пећке патријаршије из средине 17. века дат је у Р. Тричкових, *Српска црква средином XVII века*, 141–162. Као и митрополити Васељенске патријаршије и београдски митрополит је, до 1718. године и успостављања нове архиепископије са центром у Београду, управљао само једном епархијом. О титулама архијереја који су након 1739. године управљали Београдском епархијом видети: Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском њашалуку 1766–1831*, Београд 2007, 349, 352–354.

¹³ И. Точанац, *Београдска и Карловачка митрополија*, 203–205.

¹⁴ Исто, 207–210.

¹⁵ Исто, 213–214.

¹⁶ У овим областима је митрополит, као надлежни епископ, имао пуну јерархијску јурисдикцију.

¹⁷ У оквиру Београдске епархије постојала су две управне области – егзархата, Пожаревачки и Грочански. Пожаревачки се простирао источно од Велике Мораве, док је Грочански обухватао Грочански и Смедеревски дистрикт. Трећу целину чиниле су парохије у Београдском дистрикту. Спискови парохија и насеља често су вођени одвојено за Пожаревачки егзархат, с једне стране, и Београдски, Грочански и Смедеревски дистрикт. (Г. Гарић Петровић, „Демографске прилике”, 274–275)

¹⁸ Вероватно је митрополитова кућа која је улазила у линију фортификације била један од два стара двора која су ушла у попис непокретне имовине митрополије из 1730 (Д. Руварац, *Непокретно имање*, 209; Т. С. Виловски, „Београд од 1717–1739. године”, *Нова искра*, 1905, 273).

Митрополит је покушао да започне изградњу средствима која би добио као накнаду за рушење старог двора. Из тог разлога је јула 1725. године упутио молбу Дворском ратном савету. Молба је одбијена, али му је одобрено да материјал старог двора користи за изградњу новог. Нешто касније, октобра исте године, митрополит је поднео још једну молбу Дворском ратном савету, у којој је тражио да се допусти изградња новог двора и школе у непосредној близини нове Саборне цркве.²⁰ Јула 1726. године, у време када је Никола Доксат де Морез, који је био задужен за реконструкцију београдских утврђења, поднео план митрополитске резиденције и школе Савету, радови на зидању нове цркве, резиденције и школе већ су били у току.²¹ О томе шта је све планирао да подигне поред или у оквиру резиденције, митрополит Мојсије писао је 1729. године Србима у Будиму. Он у свом писму каже: *За ново њочајују нашу ва Белиграде резиденцију њо јесѝ; архиеийскоийски и мийроолийски дом и црков именуемују архиеийскоийцију и мийроолийцију српскаѝ нашеѝ ѝравославноѝ закона ѝод власѝицију цесарскоѝ величансѝва. При коеи архиеийскоийцију и мийроолийцију умислилисмо школи и семинарију (ѝо јесмо учеников ѝреби-ваѝелне своисѝво и на њих иждивеније) ѝосѝроийѝи за наученије книжноје, и ѝеѝија црковнаја. И ѝакожде же и конзисѝориум (ѝо јесѝи духовноје сѝоо-ѝиельсѝво)...*²²

Изградња нове резиденције се одужила а трошкови су се множили. Они су за период од почетка новембра 1725. до краја 1732. године износили 39.972,07 форинти.²³ Ова сума чинила је велики део издатака Митрополије, која је била оптерећена огромним дуговима.²⁴ Због тога је митрополит Вићентије Јовановић, на почетку свог архипастирства, предложио да се започета зграда прода и да се подигне једна мања. Међутим, на сабору су народни представници протестовали говорећи да *ѝѝо један мийроолийѝи ѝодѝине друѝи не ѝреба да кварѝи, неѝо нека ѝледа да заврѝи*.²⁵ Велике трошкове и проблеме везане за резиденцију митрополит Вићентије Јовановић је имао све до смрти 1737. године. У једном писму из те године он пише: *наѝѝаче ова ѝроѝасѝи ѝравѝашчаја сја резиденција у зол час начала сја. Чѝо оѝкуд ѝрибавѝи сја у њу како у ѝроѝасѝи меш-чеѝсја, а ничѝо не видѝи сја*.²⁶

До 1730. године радови на једном крилу новог двора су већ били прилично одмакли, тако да је у њему било могуће одржати народно-црквени сабор, који је почео заседање на Спасовдан те године.²⁷ Ипак, митрополит Мојсије није стигао да се усели у нову резиденцију. Последње дане провео је у старом двору, у коме је умро средином 1730. године.²⁸ Наредне 1731. године један део двора је оспособљен за становање, тако да се у њега уселио нови митрополит Вићентије Јовановић. О усељавању у нови двор будимског владика Василија Димитријевића известио је архимандрит Исаија Антоновић, који у писму од 10. априла 1731. године између осталог каже: *И ѝ[осѝоди]н архиеѝ[и]ск[о]ѝи сада ѝо недеѝи хоѝе ѝреѝиѝи и у новом двору биѝи о ѝразнику ... А ѝрочи архијереји: ѝ[осѝоди]н шлавонски, ѝ[осѝоди]н себишки, ѝ[осѝоди]н сенски, веѝе 9 дни како су се ѝресели[ли] у нови двор*.²⁹

Завршни радови на другом крилу и спрату митрополитског двора отпочели су 1733. године. Њих је изводио зидар Матијаш Симон, који је и претходних година радио на двору.³⁰ У међувремену срушен је стари двор. Рушење је извршено 1731. године, када је, током априла и маја, вођен *ѝефѝѝер ѝоѝрошка сѝароѝа двора*.³¹ У јесен те године је интензивирана изградња београдских бедема, те је могуће да је у склопу тих радова срушена стара митрополитова резиденција, чему иде у прилог и помињање, у једном од дворских *ѝефѝѝера*, трошкова за мобу која је разносила камен од старог двора.³² У сваком случају, стари двор је сигурно срушен пре 1. марта 1733. године, када је један део његове грађе пописан у подрумима нове резиденције.³³ О изгледу старог двора и времену његове градње готово да немамо података. Једи-

Београд на карти из 1717. године (J. B. Homann, Neu Geographisch Vorgestelltes Ungarisches Kriegs-Theatrum in Servien und dem Bannat Temeswar, Nürnberg, 1717.
Карта се чува у Народној библиотеци Србије под сигнатуром KR-II-434)

но што може бити неки показатељ, бар када је у питању његова величина, јесте материјал који је сачуван након његовог рушења. У питању је била зграда која је имала најмање 31 њар њенчерских крила, великих и малих њенчерих, капелу и бар један подрум.³⁴

Почетком марта 1733. године извршен је попис митрополитове имовине и том приликом је, између осталог, описана унутрашњост новог двора. Главна зграда је имала два спрата и подрумске просторије а у поменутом инвентару је описано 39 просторија.³⁵ Зграда је била правоугаоне основе. Изнад капеле, која је заузимала оба спрата, био је тамбур са куполом.³⁶ У приземљу су се налазили библиотека, сала, митрополитова соба, капела, два кабинета, канцеларија, три недовршене собе и шест довршених, једна недовршена коморица, комора, трпезарија у којој су боравили ученици, кухиња, мешаоница, две коморе уз кухињу, три мала и један велики подрум.³⁷ До горњег спрата, од сале водило је главно степениште са 28 храстових степеника и једно споредно спирално степениште.³⁸ На спрату је у попису забележена само сала која није била довршена, предворје сале, седам соба и хор изнад капеле. Двориште је било ограђено дрвеном оградом и у њему се налазила настрешница испод које су држана кола.³⁹ Дворска штала је била од камена и покривена црепом са преградама за 12 коња. Поред штале у дворишту се налазила и једна соба са комором у којој су се држали амови.⁴⁰

У митрополитској резиденцији у Београду, поред митрополита Мојсија Петровића и Вићентија Јовановића, у два наврата је резидирао, као архиепископски коадјутор⁴¹ и администратор, темишварски владика Николај Димитријевић.⁴² Његово прво администрирање трајало је од смрти митрополита Мојсија, 7. августа (27. јула) 1730. године, до избора Вићентија Јовановића за новог митрополита, 2. априла (22. марта) 1731. године. У том периоду владика Николај је боравио у београдској резиденцији, у коју је стигао још за живота митрополита Мојсија.⁴³ Као некадашњи митрополитов егзарх,

¹⁹ „Тестамент митрополита Мојсеја Петровића,” *Беседа* 1/4 (1868), 46–47. Приликом цитирања, у раду су сви текстови са српскословенске ћирилице транскрибовани на савремену.

²⁰ Т. С. Виловски, „Београд од 1717–1739. године”, 273, 298.

²¹ У протоколу за ту годину уписано је: *In diesem Jahre ist die Erbauung der Serbischen Kirche, Metropolitanresidenz und Schule im Zuge.* (Т. С. Виловски, *Београд од 1717–1739. године*, 298)

²² Г. Витковић, *Сјоменици из будимској и њештинској Архива*, II, Београд 1873, 23.

²³ Ову спецификацију је саставио протосинђел Софроније Димитријевић. (АСАНУК, МП „Б”, 1719/5; Д. Руварац, *Колико је њошрошено на београдску Арх. Митрој. Резиденцију?*, 85)

²⁴ У време смрти митрополита Мојсија, према неким проценама, дуг је износио 17.000,00 форинти, али је највероватније био и већи. (И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008, 173, 180)

²⁵ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 66, 75.

²⁶ Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 249.

Београд на карти из 1720. године (M. Zojter, *Belgradum sive Alba Graeca*, Augsburg 1720. Карта се чува у Народној библиотеци Србије под сигнатуром KR-II-433)

²⁷ И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 39.

²⁸ Д. Поповић, *Србија и Београд*, 282, 284.

²⁹ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1786)

³⁰ Марта те године Матијаж Симон је склопио уговор са митрополитом Вићентијем, према којем се обавезао да ће за 1.200,00 форинти „зграду Његове архиепископском двору, спрону тврђаве, то јест други спрат, озидати, цело крило заједно са салом и предсобљем, споља и изнутра, као и да ће доње одаје омалтерисати и окречити; исто тако венце (симсове) у сали као и главни венац изнутра и споља заједно са [непознато] спојницама, подножјима, прозорима, преградама, главним и извојитим степеницама, кухињом, огњиштем, ногама од пећи, са свим димњацима и калдрмама, да ће јаму за нечистоћу четвороуглату, с обимом од 4 хвата а дубоку 5, и да ће начинити цев нужничку горе и доле на свод, укратко да ће целокупну грађевину и зидове спомоћу зидара и надничара довести у савршено стање, као што је већ начињено крило прекопута, где је капела, малтером споља и изнутра испрскати, кровну конструкцију скинути, скеле саградити; затим обе капије преместити, двор с обе старне зидовима потпуно затворити, 'бесине' ... и 'фосне' (дебеле даске) свуда положити.“ (Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 334–335)

он је у Београд дошао у време митрополитове болести и ту му је до смрти помагао у вршењу дужности.

Након смрти Мојсија Петровића, владика Николај је, као администратор, наишао на велики отпор дела епископа и придворних служитеља, који су га оптуживали да је у администрирању архиепископском дијецезом преузео на себе овлашћења на која није имао права, као што су сакупљање егзархије⁴⁴, постављање протопопова и додељивање синђелија свештеницима.⁴⁵ За свој став, они су нашли додатно оправдање и у чињеници да његов избор за администратора није био извршен на Сабору, нити је добио потврду Двора у Бечу. Упркос проблемима са којима се сусрео 1730. године, владика Николај се још једном нашао на положају администратора и то након што је био нешто више од пола године помоћник митрополита Вићентија Јовановића. За коадјутора је именован од стране хабзбуршких власти новембра 1736. године.⁴⁶ Постављање коадјутора извршено је због митрополитове болести, неслоге међу епископима и узнемирења народа и свештенства. Након смрти митрополита Вићентија 6 (17) јуна 1737. године, владика Николај је по други пут администрирао Митрополијом са великом извесношћу да ће бити изабран за новог митрополита.⁴⁷ Међутим, доласком патријарха Арсенија IV у Београд, крајем јула те године, српски народ у Хабзбуршкој монархији је и без избора добио свог новог поглавара, који је то у духовном смислу и формално био.⁴⁸

Током треће и четврте деценије 18. века, главна питања за Србе у Хабзбуршкој монархији била су уједињење Београдске и Карловачке митрополије и борба против сужавања привилегија. Због њих су митрополити одлазили на честа и дуга путовања у Беч, за време којих су у митрополитској резиденцији у њихово име епархијске послове вршили намесници. Том приликом они су од митрополита добијали право да, у његовом одсуству, буду врховни учитељи, првосвештеници и архипастири у архиепископској дијецези, односно на подручју Београдске епархије и Срема.⁴⁹

И раније је постојала пракса да се, уколико епископ није сам могао да обавља све првосвештеничке послове у епархији, постављају викарни епископи који су обављали послове који су се тicali епархијске управе, а за које би их епископ овластио.⁵⁰

У периоду којим се бавимо, митрополити су имали уз своје придворне служитеље и неке од владика који су их заступали док су они дуже боравили у Бечу. Епископи-намесници су добијали право да замењују митрополита у вршењу безмало свих дужности у епархији. Они су, поред рукополагања, вршили и друге свештене радње, као што су освећивање црква и антимиња, и ишли у канонске визитације.

Намесник митрополита Мојсија био је далматински владика Стефан Љубибратић. Он је именован на тај положај по доласку у Београд и на њему је остао до избора за коштајничког епископа.⁵¹ У одсуству митрополита Мојсија, бринуо се о Двору и епархији.⁵² Тако монах Пајсије, који је донео чудотворну икону Богородице у Београд 1727. године, пише: *пријем бих истинно и просвешћеним јосиодином Епископом кир Стефаном Љубибратићем, бившајо њојо време намесника в Белграде архиепископској и ресиола и содржишља, ионеже јосиодин архиепископ и митрополији всејо православној народа обрејашајушшајо се јод власију свейлостии цесарске кир Мојсеј Петрович, в то време беше в царсјвујушшем граде Бече, о исправленији обшјајо народа јодвизајесе.*⁵³ Владика Стефан се старао и о црквеној имовини, па је водио књигу трошкова на Двору у периоду од јуна 1726. до септембра 1728. године.⁵⁴ Почетком 1728. године, извршио је визитацију епархије и том приликом освештао цркву у Смољинцу.⁵⁵

На епископе-намеснике у Београду поново наилазимо по избору новог митрополита Вићентија Јовановића и његовом одласку у Беч 1731. године. Дотадашњи дворски намесник и иконом⁵⁶, архимандрит Исаија Антоновић наставља неко време са обављањем дотадашње дужности, за шта је добио

⁵⁰ У марту те године окречене су и поправљене собе у једном од два стара двора. (АСАНУК, МП „Б“, 1732/28)

⁵¹ АСАНУК, МП „Б“, 1731/54; Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 66.

⁵² АСАНУК, МП „Б“, 1732/28; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије“, 110–139.

⁵³ Поређења ради, нови двор је укупно на свим просторијама, укључујући и кухињу, коморе и подруме, имао 98 прозора. (Р. Грујић, „Прилози за историју Србије“, 110–139)

⁵⁴ На основу поменутог пописа, детаљан опис намештаја и ствари које су се налазиле у двору даје Д. Поповић, *Србија и Београд*, 285–302.

⁵⁵ П. Васић, *Доба барока*, Београд 1971, 175, 195; Д. Медаковић, *Барок код Срба*, 198.

⁵⁶ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије“, 110–142.

⁵⁷ Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 334–335.

⁵⁸ Дрвена ограда на новом двору је изграђена маја 1731. године. (АСАНУК, МП „Б“, 1732/28)

⁵⁹ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије“, 139–141.

⁴¹ Кoadјутор или викарни епископ је био нарочити епископ који је помагао епархијском архијереју. Он је постављан ради правилног вршења службе и управе у епархији, нарочито када је епархијски архијереј био у годинама или болестан. (Н. Милаш, *Православно црквено право*, 409) У Хабзбуршкој монархији је избор архиепископовог наследника вршен под окриљем избора његовог помоћника, коадјутора, који је прећутним договором биран и за наследника. Избор коадјутора вршен је на народно-црквеним саборима. (И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 108)

⁴² Биографија владике Николаја Димитријевића је дата у: Сава (Вуковић), епископ шумадијски, „Николај (Димитријевић) епископ темишварски (1728–1744)”, *Темишварски зборник* 3 (2002), 113–124.

⁴³ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1749); АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1750).

⁴⁴ У редовне приходе архијереја спадала је и дажбина коју су давали парохијски свештеници а која се у документима помиње као *сидоксија* или *еїзархија*. Њен износ је зависио од броја домова у парохији. Према уредби о епископским приходима, она је требало да износи 1,5 форинти за 10 српских кућа и исто толико за 15 влашких. (Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 94–95)

⁴⁵ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1772); Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 204–205.

⁴⁶ О избору владике Николаја за коадјутора више: Д. Руварац, „Кoadјутор митрополита Вићентија Јовановића”, *Српски сион* 17 (1907), 329.

⁴⁷ И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 113–114.

⁴⁸ О патријарху Арсенију IV видети: М. Јакшић, *О Арсенију IV Јовановићу Шакабенти*, *Лекције из историје Карловачке митрополије по архивским изворима*, Сремски Карловци 1899.

⁴⁹ Епископ је врховни учитељ у својој епархији. Он се стара о верском образовању народа и свештенства, брине о чувању здраве науке и спречава ширење сваког лажног учења. Као првосвештеник, епископ обавља сва свештена дејства а има искључиво право на вршење рукополагања презвитера и ђакона, произвођење на различите степене управне јерархије, освећење светог мира, освећење цркава и антимиנסа, освећење калуђерица, одобравање литија које нису уобичајене. Он врши и умилостиљење оних који се кају, али на то имају право и духовници и презвитери. Као архипастир, епископ има право на законодавну, надзорну и судску

Потпис владике Николе Димитријевића
(АСАНУК, МП „Б” 1727/20)

и посебну синђелију и инструкцију маја те године. У њој се наводе сва права и дужности које су имали митрополитови намесници. Тако је владика Исаија добио пуномоћје да буде врховни учитељ, првосвештеник и архипастир у Србији и Срему, Горњем и Доњем. Као врховни учитељ, био је овлашћен да врши надзор над радом грчке и словенске школе, а као првосвештеник да рукополаже ђаконе и свештенике у Срему и Србији. Од архипастирских права добио је право на надзорну и судску власт. Вршећи надзор над свештенством, одређивао је који свештеници и ђакони треба да иду у Београд у школу или на послушање. Такође, био је овлашћен да врши доделу парохија коју је митрополит морао да накнадно потврди синђелијама. Дворски црквени служитељи на дворовима у Београду и Карловцима били су дужни да га признају за надређеног и да га у свему слушају. Спорове између духовних, као и духовних и мирских странака у Срему и Србији, имао је да решава у оквиру конзисторије, у којој му је, када су били у питању значајни послови, за помоћника био одређен бачки епископ Висарион Павловић. Сва наведена овлашћења, владика Исаија је морао да спроводи у договору са митрополитом, кога је редовно морао да извештава о свим пословима.⁵⁷ Након Исаије Антоновића митрополитов намесник у Београду постаје вршачки владика Максим Несторовић.⁵⁸ Осим што се старао о двору, владика Максим је вршио и епархијске обиласке. Тако се у представци пожаревачких варошана из 1732. године говори о *їришасївију їос[їо]г[и]на їос[їо]г[и]на владике шебишкоїа и намесїника архиеїискуїскоїа и мийройолийїскоїа їос[їо]г[и]на їос[їо]г[и]на Максима Несїоровича*.⁵⁹ Исте године је владика Максим „архиепископски и митрополитски намјесник” послао антимиנסе, које је освештао покојни митрополит Мојсије Петровић, у цркве у Хасан-пашиној Паланци и Железнику. Тада је рукоположио и неколико свештеника и ђакона.⁶⁰

У редовном вођењу епархијских послова, митрополиту су помагали његови служитељи. То су били црквени достојанственици, углавном монаси. Уживање неког од достојанстава на епископском двору је у великом броју случајева представљало пут ка произвођењу у звање епископа.⁶¹ Тако је већина епископа и архиепископа пре хиротонисања обављала разне дужности на епископским дворовима. И сам митрополит Мојсије Петровић је, пре него што је изабран за дабробосанског митрополита, био патријаршијски протосинђел, док је митрополит Вићентије Јовановић, пре него што је постао арадски епископ, био протосинђел и егзарх митрополита Вићентија Поповића.⁶²

У одређено достојанство, црквени достојанственици су произвођени или рукополагани посебним, канонски установљеним, црквеним обредом. То је морало бити обављано без икакве надокнаде, као и у случају рукополагања у презвитера и ђакона.⁶³ За одређену службу служитељи су од митрополита

спецификација
 што је пријемно чинило
 новца итд. на двору
 и на царском двору
 за маја 1732. године

Б: 170. Пријемно	150
Б: 171. Пријемно	240
Б: 172. Пријемно	200
Б: 173. Пријемно	200
Б: 174. Пријемно	6
Б: 175. Пријемно	10
Б: 176. Пријемно	8
Б: 177. Пријемно	100
Б: 178. Пријемно	15
Б: 179. Пријемно	100
Б: 180. Пријемно	40
Б: 181. Пријемно	1812
Б: 182. Пријемно	40
Б: 183. Пријемно	40
Б: 184. Пријемно	4312
Б: 185. Пријемно	40
Б: 186. Пријемно	100
Б: 187. Пријемно	100
Б: 188. Пријемно	51
Б: 189. Пријемно	51
Б: 190. Пријемно	50

Једна страница дворског тефтера за 1731. и 1732. годину
 (АСАНУК, МП „Б“, 1732/928)

добили посебне синђелије и инструкције. У једној таквој синђелији издатој 23. маја (12) 1731. године, намеснику Исаији Антоновићу, митрополит Вићентије Јовановић о томе каже: *Сице убо и ми, њоследујуши киждому оиј служаштиих нам црковнао нашео клира, њодобное вдахом служеније зде в резиденцији и њроч[их] месѣих нашеје сервискеје епархији со руки нашије собсѣвеније њриложенијем и њечайним знаменованијем.*⁶⁴ Приликом постављења на одређену службу у двору, служитељи су полагали заклетву којом су се обавезивали на верно и правилно обављање поверених им дужности.⁶⁵

О броју служитеља и делокругу њиковог рада пре 1718. године готово да и нема података. Можемо претпоставити да се Београдска епархија у то време није битније разликовала од осталих српских епископија тог доба, те да је и број митрополитових служитеља био мали.⁶⁶ Из неколико сачуваних владичанских тестамената из тог доба можемо видети да су епископи уз себе имали два до три служитеља, који су се у исто време бринули о самом епископу и помагали му у вршењу дужности. Тако је сечујски владика Максим Га-

власт у својој епархији. (Н. Милаш, *Православно црквено љраво*, 393–402)

⁶⁰ Н. Милаш, *Православно црквено љраво*, 411.

⁶¹ Д. Руварац, „Граamate митрополитске и патријарашке”, *Српски Сион* 5 (1905), 559; Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 129.

⁶² АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1700); АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1704); АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1706); АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1714).

⁶³ И. Руварац, „Судбина манастира Винче у Србији”, *Старинар* 4 (1887), 36.

⁶⁴ АСАНУК, МП „Б“, 1719/5; Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 31.

⁶⁵ Г. Витковић, „Извештај”, 173.

⁶⁶ Економ или иконом је члан епархијског презвитерског савета. У његовој надлежности је било управљање црквеном имовином. (Н. Милаш, *Православно црквено љраво*, 412–413; Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, Београд – Шибеник 2005, 227–228)

⁶⁷ Г. Витковић, *Споменици из будимској и њештанској Архива*, 124–127.

⁶⁸ Исаија Антоновић и Максим Несторовић се помињу као намесници у дворском *ѡефѡтеру* вођеном током 1731. и 1732. године, као и у једној спецификацији примљеног новца из 1733. Сачувано је и неколико писама које је владика Максим писао из Београда током 1732. године. (АСАНУК, МП „Б“, 1733/43; АСАНУК, МП „Б“, 1732/111; АСАНУК, МП „Б“, 1732/111)

⁶⁹ АСАНУК, МП „Б“, 1732/20.

⁷⁰ У оба чина је рукоположио Николу Илијиног, пароха у Градишту; у чин ѡакона Јосифа Савића, касније свештеника у Пожаревцу и пожаревачког ѡакона Стефана; у чин свештеника Димитрија Несторовића и парађинског пароха Петра. (Г. Витковић, „Извештај”, 145, 151, 156, 160, 169, 190–191, 207–208)

⁷¹ Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, 241.

⁷² Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 83, 94.

⁷³ Општа формула при произвођењу црквених достојанственика била је: „смерност наша производи слугу божијега Н. Н. за ... цркве Н. У име Оца и Сина и светога Духа.” (Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, 239–240)

⁷⁴ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1793).

вриловић, чији нам је тестамент сачуван, као и записник о подели његове заоставштине, имао три служитеља, попа Стефана и ђаконе Романа и Арсенија.⁶⁷

У *тефтер*у митрополита Мојсија из 1714. године забележено је име само једног његовог егзарха, Теодора. Почев од 1716. године, као његов егзарх у изворима се јавља Николај Димитријевић. Он се у *тефтер*има из 1716. и 1721. године помиње као поп Никола.⁶⁸ Касније, он сам води *тефтере* за 1724, 1725. и 1726. годину.⁶⁹ О томе да је за вршачког епископа изабран са положаја митрополитовог егзарха говори и грамата коју му је издао митрополит Мојсије 14 (25) фебруара 1727. године, у којој између осталог пише: *и саборне судухом честїњејшаїо Јексарха Нашеїо кир Николаа Димїїријевїћа досїїојне сеїа Блаїодаїїи – рукоїоложихом јеїо во еїискоїа на више реченуїу еїискоїїїу карансебишкїуїу и їодлежаишчих дїишїрикїїов хоршавскаїо, вершачкаїо, їаланачкаїо, и лоїошкаїо.*⁷⁰ У време док је био митрополитски егзарх, код њега су се школовала два свештеника, Јосиф Савић и Живота Илијевић, који су средином тридесетих година 18. века држали парохије у Пожаревцу и Вишњици. Јосиф је учио *код владике Николаја, бившаїо Ексарха мїїроїолиїїскаїо* пре него што је прешао у грчку школу код учитеља Герасима. Животу Илијевића је пак егзарх Николај 1719. године позвао на двор да служи и учи. Ту је он изучио *канераїїи, їоїаїїи самоїласне їласове и їодобиїа, херувїку, їричасїїну 1-їо їласа и алилар.* Исте године, приликом постављења у парохију у Великом Селу, Стефан, касније свештеник у Хасан-пашиној Паланци, дао је егзарху Николи 4 марјаша. Тада је он дао и по два марјаша ђаконима Георгију и Јовану.⁷¹ Поменути Георгије је био митрополитов служитељ који је водио рачуна пре свега о кухињи и свакодневном ситном трошку за двор. Уз попу Николу, у митрополитовом *тефтеру* из 1721. године, помиње се и поп Максим.⁷² Вероватно је у питању Максим Несторовић, будући вршачки владика, који је пре рукоположења у владичански чин био егзарх митрополита Мојсија Петровића. Као егзарх, уз овлашћење митрополитово, он је замонашио 1720. године Стефана, монаха у Смедеревском манастиру, а негде у исто време, и Висариона, јеромонаха у Манастиру Рукомији.⁷³

Средином двадесетих година 18. века повећава се број служитеља и послуге те се због тога јавља потреба да се разграниче и прецизирају њихове дужности. У ту сврху је митрополит Мојсије издао 1729. године *Правила за дворїане и дворске служїїеље у Сремској и Беоїрадској еїархиїи.*⁷⁴ Одмах по ступању на архиепископску катедру 1731. године, његов наследник Вићентије Јовановић издао је нова правила.⁷⁵

Правилима су одређене надлежности сваког од служитеља, њихов међусобан однос и однос према митрополиту. Доласком Карловачке архиепископије, 1726. године, под управу митрополита Мојсија Петровића, под његову управу долази и двор у Карловцима заједно са тамошњим служитељима. Зато све митрополитове црквене достојанственике можемо поделити на оне којима је служба била везана са личност самог митрополита, служитеље на двору у Београду и служитеље на Двору у Карловцима. Служитељима у Београду била је поверена управа над *Сервиїском* епархијом и београдском резиденцијом а онима у Карловцима над Сремском епархијом. Митрополитови служитељи са седиштем у Пожаревцу и Гроцкој управљали су тамошњим егзархатима, који су били саставни део Београдске епархије.

На почетку *Правила* митрополита Мојсија наводе се имена митрополитових служитеља, али се уз њих, као ни касније у тексту инструкција, изузев за Исаију Антоновића, не наводи служба коју је сваки од њих обављао. Тако су 1729. године митрополитови служитељи у Београду и Карловцима били Исаија Антоновић, Теофан, Андреј Атанасијевић, Никанор Павловић, Софроније Јовановић, Софроније Димитријевић, Петар Ненадовић, Симеон, Георгије Савић, Јосиф Стојановић и Димитрије.⁷⁶ Већина наведених служитеља остала је у служби и након смрти митрополита Мојсија Петровића и избора новог митрополита Вићентија Јовановића.

⁶⁵ Сачувана је једна таква заклетва из каснијег периода. У питању је заклетва архиђакона Мојсија Путника из 1749. године. (Д. Руварац, „Заклетва дворских калуђера”, *Архив за историју Српске православне карловачке митрополије* 2 (1912), 84–85)

⁶⁶ У Православној цркви чиновници у епархијској управи чине Презвитерски савет. Овај савет се најпотпуније развио у Васељенској патријаршији. Њега су чинили достојанственици првог реда: економ, сакеларије, скеуофилак, хартофилак, сакелије, протекдик, протонотарије, канстризије, референдар, логотет, ипомниматограф, хјеромнимон, хипогонатац, магистар молебница и дидаскал или теолог; и достојанственици другог реда: протопрезвитер, други презвитер, архон, еклизијарх, протођакон, други ђакон, орфанотроф, егзарх, протојереј, архимандрит, игуман, протосинђел и синђел. По узору на овај савет уређени су и савети у другим епархијама, са мањим или већим бројем достојанственика чији је делокруг рада могао бити шири или ужи. (Н. Милаш, *Литургијска историја, сїудїїе, чланци*, 227–228; Н. Милаш, *Православно црквено їраво*, 412–413)

⁶⁷ Д. Руварац, „Тестаменти владичански”, *Српски Сион* 5 (1905), 291.

⁶⁸ Д. Поповић, „Грађа за историју Београда”, 23–25, 27–28, 56, 58.

⁶⁹ АСАНУК, МП „Б”, 1719/5.

⁷⁰ Д. Руварац, „Грамаде митрополитске и патријарашке”, *Српски Сион* 5 (1905), 559.

⁷¹ Г. Витковић, „Извештај”, 156, 224, 255–256.

⁷² Д. Поповић, „Грађа за историју Београда”, 23–29.

⁷³ Право да обави постриг имао је, поред игумана, и јеромонах кога одреди надлежни епископ. (Н. Милаш, *Православно црквено їраво*, 705; Д. Руварац, „Митрополпїа београдска”, 142; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 163)

⁷⁴ Д. Руварац, „Дужности и права дворїана и дворских служїїеља”, 417–421, 452–454.

⁷⁵ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 101–105.

⁷⁶ Д. Руварац, „Дужности и права дворїана

Потпис владике Максима Несторовића
(АСАНУК, МП „Б”, 1732/111)

Потпис владике Исаије Антоновића
(АСАНУК, МП „Б”, 1733/73)

Потпис митрополита Мојсија Петровића
(АСАНУК, МП „Б”, 1726/10)

Потпис митрополита Вићентија Јовановића
(АСАНУК, МП „Б”, 1733/52)

Вићентије Јовановић је убрзо по ступању на митрополитску катедру приступио издавању нових правила, којима је изменио називе служби, укинуо неке од њих и увео нове, као и донекле изменио за њих везане дужности. Од духовних служитеља помињу се намесник и иконом у београдској резиденцији (дотадашњи генерал-викаријус), егзарх над зидањем новог двора, паракондом, помоћник паракондома и пожаревачки и грочански егзарх.⁷⁷

Највећи број митрополитових служитеља имао је звање егзарха. Егзарси су били они достојанственици које је епископ слао да у његово име прегледају стање појединих манастира и цркава или да испитају одређене догађаје. Они су, са нарочитим овлашћењем које је издавао епископ, одлазили у поједине делове епархије и тамо испитивали да ли се поштују црквени закони и прописно чувају црквене ствари, да ли има спорова међу верницима, незаконито склопљених бракова и друго. О посети су морали да поднесу тачан извештај.⁷⁸ У времену о коме говоримо, служба егзарха није подразумевала само визитације епархије, већ је егзарх био привремени или стални заменик митрополита у обављању различитих дужности. Тако је централна епархијска управа, према

и дворских служитеља”, 417–421, 452–454.

⁷⁷ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 101–105, 110.

⁷⁸ Н. Милаш, *Аутобиографија, студије, чланци*, 234–235.

Правилима митрополита Мојсија Петровића из 1729. године, била поверена генерал-викаријусу (егзарху), док су грочанским и пожаревачким егзархатима управљали митрополитови егзарси који су били одговорни егзарху у Београду. О Двору у Карловцима, као и о приходима из Сремске епархије, водио је бригу протосинђел коме је помагао карловачки протојереј Живан Црногорац.⁷⁹

Најзначајнији служител био је генерални егзарх или *викаријус*. На овом положају се, у време митрополита Мојсија Петровића, налазио архимандрит Исаија Антоновић а касније Петар [Павле] Ненадовић.⁸⁰ Он је имао надзор над верским животом у Београдској (*Сервијској*) епархији, као и над свим митрополитовим приходима, његовом покретном и непокретном имовином и поседима.⁸¹ Петар Ненадовић се као генерални егзарх први пут помиње у вези са дворском књигом прихода и расхода коју је водио од јануара 1732. до марта 1733. године.⁸² На овој дужности он се налазио и након смрти митрополита Вићентија Јовановића и доласка патријарха Арсенија IV у Хабзбуршку монархију 1737.⁸³

Управа над Грочанским и Пожаревачким егзархатом била је поверена посебним егзарсима који су у име митрополита управљали овим црквеним областима. Они су у потпуности зависили од београдског егзарха, а преко њега и од митрополита. Први познати пожаревачки егзарх био је Максим Несторовић, који је синђелију за ову службу добио новембра 1726. године. Том приликом је митрополит послао писмо Пожаревљанима, у коме их обавештава о слању новог егзарха. По постављању егзарха Максима за вршачког епископа 1728. године, његов дотадашњи положај у Пожаревцу преузео је Никанор Павловић, који је пре тога водио митрополитове послове у Даљу. Он је остао у Пожаревцу до 1731. године, када је за пожаревачког егзарха постављен Максим Ратковић. Након смрти егзарха Максима, егзархат је водио Јован Михаиловић, који је *генерал-егзарху* предао *шефетре* егзархата за 1733. годину и 1734. годину, као и извештаје о визитацијама извршеним 1734. и 1735. године.⁸⁴

Митрополитов служител који се најдуже задржао на истом положају био је грочански егзарх Софроније Јовановић. Он је обављао наведену службу у периоду од 1718. до 1731. године, након чега је за егзарха у Гроцкој постављен Јосиф Стојановић. Грочански егзарх је у исто време могао носити и титулу *вицеегзарха* и обављати послове везане за Београдски дистрикт, као што је био случај са егзархом Јосифом, који је 1732. године извршио визитацију дела епархије који се налазио западно од Велике Мораве. Почетком 1734. године, митрополит је за свог изасланика и заменика у Београдском дистрикту, послао дотадашњег паранконома⁸⁵ и београдског егзарха Симеона Милосављевића. Нешто касније као грочански егзарх у изворима се јавља синђел Андреј Јоакимовић.⁸⁶

О изградњи новог двора у Београду, од самог почетка радова 1725. године, па до 1733. године, бринуо се протосинђел Софроније Димитријевић. Посебну инструкцију за рад добио је 1731. године од митрополита Вићентија Јовановића.⁸⁷ Протосинђелу Софронију у овом послу је помагао Тома Палатниј.⁸⁸

Дворски црквени служитељи су могли добити од митрополита овлашћење да преузму један део његових архијерејских права. Тако је пастирски надзор над целокупним верским животом у *Сервијској* епархији имао генерални егзарх. Он је морао да буде обавештен о свим црквеним пословима, да поучава вернике, обилази цркве, манастире и свештенике, да води рачуна о томе да све буде устројено по црквеним правилима и да се служба врши по типичу. У својим егзархатима, надзор над црквеним животом вршили су пожаревачки и грочански егзарх. У својој служби они су зависили од београдског егзарха, касније намесника и иконома, од кога су морали да траже савет за сва важнија питања. Такође су били дужни и да траже посебно одобрење за визитацију својих области. Визитације су се обављале сваке године. Њих су обављали за то од-

⁷⁹ Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља”, 417–421, 452–454.

⁸⁰ М. Јакшић, *О Вићентију Јовановићу*, 199.

⁸¹ Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља”, 418.

⁸² АСАНУК, МП „Б”, 1719/5.

⁸³ Као патријаршијски генерал-егзарх он је 1739. године примио рачуне београдске Саборне цркве. (Д. Поповић, „Грађа за историју Београда”, 91)

⁸⁴ АСАНУК, МП „Б”, 1719/5; АСАНУК, МП „Б”, 1729/77; АСАНУК, МП „Б”, 1730/70; Д. Руварац, „Мојсије Петровић”, 129; Д. Руварац, „Митрополија београдска”, 102, 116, 127, 140; Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 40, 160; Г. Витковић, „Извештај”, 131.

⁸⁵ Паранконом је био икономов помоћник. Он се према инструкцији митрополита Вићентија Јовановића старао о стварима у двору, кухињи, виноградима, вину и дворским шталама. (Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 103)

⁸⁶ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1867); Г. Витковић, „Извештај”, 284; Д. Руварац, *Тужбе свештеника*, 194; Р. Грујић, *Пројављене вештица код Срба*, 189–200; А. Форишковић, Један документ из времена аустријске окупације (1718–1739), *Годишњак града Београда* 15 (1968), 311; Д. Руварац, „Митрополија београдска”, 141, 147, 151, 154, 171; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 103, 105, 110, 176.

⁸⁷ АСАНУК, МП „Б”, 1719/5; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 102–103.

⁸⁸ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 156.

ређени егзарси који су морали да поднесу митрополиту извештај о стању црква и манастира, парохијалном свештенству, неправилностима у верском животу, заједно са предлозима за решавање одређених проблема које су запазили. Такви извештаји о Београдској епархији су сачувани за период од 1732. до 1735. године (за 1734. и 1735. годину само за Пожаревачки егзархат).⁸⁹ О разлозима због којих се спроводе обиласци епархије пише митрополит Вићентије Јовановић у једној посланици, из 1734. године, верницима у Београдском дистрикту: *йослахом до вас служиѿелнаѿ нам јеѿзарха Кир Симеона Милосављевича, в месѿо образа нашеѿ, йонесѿи ваша хр[и]сѿѿољубија, саѿледаѿи чин и урежденије, црковниј с[вја]шѿѿеници, како йо крајњеј должносѿи Б[о]ѿу служиѿи, ходјаѿи ли всја чиновно, йо усѿѿаву наше с[вја]шѿѿија в `сѿѿочнија и ай[о]сѿѿ[о]лскија цркве и ойределенију б[о]ѿионосних ойѿец; йѿакожде и виј како обреѿѿаеѿсја и закон хр(и)сѿѿѿанскиј исѿѿолнајейѿли, ходиѿѿели ви и ваши домашни во црков и имейѿели вси ойѿца духовнаѿ, и исѿѿоведаѿѿелисја, најѿаче йо два краѿи, и исѿѿоведаеѿѿелисјаѿричашѿѿаеѿѿе йѿела и крови Хрисѿѿѿови, без јеѿже ниједному неможно назваѿѿисја хр[и]сѿѿѿианином. За койѿоре да вас научиѿи и насѿѿавиѿи извесѿѿно како надобно живелсѿѿивоваѿи хр(и)сѿѿѿианином и без њеѿо сѿѿасѿѿсја не возможно.*⁹⁰

О свакодневном и правилном одржавању црквене службе у самом двору, вечерњих, јутрења и часова, као и свих црквених церемонија које би одредио митрополит, водио је рачуна дворни саветник (капелан, ефемеријус или церемонаријус). Он је бринуо и о свим осталим пословима везаним за живот у двору: о покретној имовини у њему, послузи, издацима за кухињу и остале потребе. У вршењу црквене службе помагао му је архиђакон који је био задужен за старање о митрополитовим богослужбеним одеждама, као и за вођење протокола о рукоположењима која је извршио митрополит. У протоколе је уписивао имена свих рукоположених, чин у који су рукоположени, имена њихових духовника и датум рукополагања. Њему је, такође, предавана и милостиња.⁹¹

Већина наведених дужности дворског саветника је, према инструкцији из 1731. године, била везана за службу параиконома, коју је обављао поп Симеон. Он је такође водио и надзор над митрополитовим виноградима и вину које се налазило у подруму београдске резиденције. Капеланска дужност у двору је 1731. прешла са дворског саветника на помоћника параиконома, док је надзор над вршењем службе од тада вршио сам иконом.⁹²

Сви митрополитови служитељи, као и остали житељи двора, морали су да живе у складу са правилима која је прописао митрополит. На двору није било дозвољено недолжно понашање, пре свега неумерено јело и пиће. Музика је била строго забрањена а у време одсуства митрополита, није било дозвољено ни приређивање било каквих гозби и славља. Од егзарха у Пожаревцу и Гроцкој такође се захтевало да воде живот достојан духовног лица и да дају пример осталим верницима. Није им било допуштено довођење забављача у кућу, приређивање великих гозби и пиће.⁹³

Служитељи су такође били дужни да буду одани митрополиту и да испуњавају све његове писмене и усмене наредбе, а затим и да међусобно сарађују и саветују се. Надзор над њиховим радом вршио је генерал-викаријус (егзарх), касније иконом, као први међу свим митрополитовим служитељима, код кога се налазио инвентар целокупне имовине. Контрола се спроводила провером стања покретне имовине, као и провером књига прихода и расхода које је сваки од служитеља био дужан да води. У овим књигама, тзв. *хесайи-ма*, служитељи су бележили све што им је поверено од покретне и непокретне имовине, као и када и од кога су примили или коме су и у које сврхе издали новац, о чему су подносили редовне извештаје надређеном служитељу или митрополиту лично.

Провера књига прихода и расхода једног од митрополитових служитеља, архиђакона Андреја Атанасијевића, изазвала је пажњу не само служитеља, већ

⁸⁹ Г. Витковић, „Извештај”, 123–285; Д. Руварац, „Митрополија београдска”, 102–154; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 172–178.

⁹⁰ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1867).

⁹¹ Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља”, 421, 452; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 101–102, 104.

⁹² Исто, 101–102, 104.

⁹³ Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 102, 105.

⁹⁴ Као архиепископски и митрополитски протосинђел, он је био један од кандидата за арадског епископа. Иако није добио арадско и сигетско владичанство, није одустајао од намере да постане владика. Тако је 1732. године писао да, уколико му се не додели Сечујска епархија, која је остала упражњена након смрти владике Максима, биће задовољан и делом Београдске, јер је још митрополит Мојсије имао намеру да од дела своје епархије направи самосталну епископију. Упркос жељама, архиђакон Андреј није добио епископско звање, али је постао митрополитски архимандрит.(АСАНУК, МП „Б”, 1731/60; АСАНУК, МП „Б”, 1732/88.)

и великог броја владика. Архиђакон Андреј се помиње још 1721. као служитељ митрополита Вићентија Поповића. Службу на двору у Карловцима је обављао и у време митрополита Мојсија Петровића а када је митрополит Вићентије Јовановић, поред правила за служитеље у Београду, издао и правила за црквене достојанственике у Карловцима, био је први међу њима са достојанством протосинђела.⁹⁴ Као протосинђел водио је финансије Сремске епархије од 1729. до марта 1733. године, да би, након што је постао архиепископски и митрополитски архимандрит, преузео управу над митрополитовом имовином у Београду и надзор над приходима од Београдске епархије. Међутим, убрзо по преласку у Београд, маја 1733. године, митрополит Вићентије је наложио да се покрене истрага и да се провере књиге прихода и расхода које је архимандрит водио. Провера књига је извршена у два наврата, маја 1733. и августа 1734. године.⁹⁵ Прва истрага је вођена у Карловцима и том приликом су проверене књиге прихода и расхода Сремске епархије и Двора у Карловцима за период од јула 1731. до марта 1733, при чему је утврђен мањак од 2.884,66 форинти. Архимандриту је остављена могућност да надокнади мањак или приложи рачуне који ће отклонити неслагање у књигама.⁹⁶ Током истраге, Андреј Атанасијевић је био у притвору из кога је изашао у јуну, након што су јемци гарантовали за њега да ће се појавити у року од 30 дана.⁹⁷ Добивши слободу да сакупи наведену суму, отишао је у Будим, у коме је тада боравио арадски владика Исаија Антоновић, који га је узео у заштиту.⁹⁸ Поред владике Исаије, за архимандрита Андреја се заузео и владика Висарион Павловић, који се тим поводом, у неколико наврата, писменим и усменим путем обратио митрополиту Вићентију. Међутим, митрополит се није дао умилостивити јер, према мишљењу владике Висариона, целу истрагу је покренуо под утицајем неких од својих служитеља. У писму Исаији Антоновићу, он о Двору у Београду између осталог пише: *всецелиј двор Архиепископскиј, не ѿочију враждебноју зависѿију между собоју возмушѿен јесѿи, но и самим мирским zde окресним варошам и селам в мерзосѿи и ненавиденије сѿалсја јесѿи.*⁹⁹ Годину дана касније поново су проверена четири хесаја и то за период од 1729. до краја јула 1731, од 31. јула 1731. до краја марта 1733, од септембра 1733. до краја децембра исте године и од јануара 1734. до краја јула 1734. Утврђено је да је у овом периоду направљен трошак од 4.639,00 форинти и 33 ½ крајцаре, за који није постојало покриће у рачунима.¹⁰⁰ Архимандрит Атанасије водио је дворску економију све до поменуте истраге спроведене средином 1734. године, након чега је дужност дворског архимандрита преузео Атанасије Величковић, дотадашњи старшина Манастира Сланци.¹⁰¹ Три године касније, архимандрит Андреј био је на положају администратора Ваљевске епископије. Убрзо потом је и умро 1738. године у Манастиру Гргетегу, у коме је и сахрањен.¹⁰²

Вођење посебних књига од стране свих митрополитових служитеља, обимна преписка, као и подношење разних представки и доношење решења на њих, створило је потребу да се уведе ред у митрополитовим списима и канцеларији. Канцеларија је била додељена на старање генерал-викаријусу, чија је дужност била да све митрополитове списе држи уредно сложене по регистрима, као и да записује у посебан протокол сваки документ или писмо које се прими или изда.¹⁰³ Списи настали радом ове канцеларије евакуисани су, заједно са најважнијим предметима, књигама и документима из митрополитске резиденције, непосредно пре и током аустро-турског рата 1737–1739.¹⁰⁴ На тај начин, део њих је сачуван и данас представља драгоцену грађу за проучавање историје Београдске епархије.

⁹⁵ Д. Руварац, „Страдање Архимандрита Андрије Атанасијевића и неколико његових писама”, *Архив за историју Српске православне митрополије карловачке* 1 (1911), 77–85; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 110, 144.

⁹⁶ Истрагу у Карловцима су спровели: владике Никанор и Висарион Павловић, генерални егзарх Павле Ненадовић, егзарх Стефан Стојковић, Захарија Хоповски, протопоп Живан Црногорац, намесник крушедолски Рафаил, чортановачки поп Стефан, карловачки кнез Станко Милићевић, Мирко Јовановић, Живан Поповић, Јован Милосављевић и Јован Видаковић. (Д. Руварац, „Страдање Архимандрита Андрије Атанасијевића”, 79–80)

⁹⁷ АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1852).

⁹⁸ АСАНУК, МП „Б”, 1733/79.

⁹⁹ АСАНУК, МП „Б”, 1733/86.

¹⁰⁰ Ову проверу су извршили у Београду: генерални егзарх Павле Ненадовић, архиђакон Вићентије Стефановић, београдски свештеник Кирил Марковић, Стојан Вучковић, Стојко Јовановић, архимандрит Атанасије Величковић, егзарх Симеон Милосављевић и Стојко Пантелејмоновић. Истрази је присуствовао и сам архимандрит Андреј, што је посведочио својим потписом. (Д. Руварац, „Страдање Архимандрита Андрије Атанасијевића”, 80)

¹⁰¹ Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 111; Р. Грујић, „Прилози за историју Србије”, 180–181.

¹⁰² АСАНУ, ИЗ 13173 (КИ бр. 1935); Д. Руварац, „Страдање Архимандрита Андрије Атанасијевића”, 85.

¹⁰³ Д. Руварац, „Дужности и права дворјана и дворских служитеља”, 418–420, 453–454.

¹⁰⁴ Ствари из митрополитског двора у Београду су у више наврата преносене бродовима до петроварадинског шанца. (Д. Поповић – М. Богдановић, *Грађа за историју Београда*, 252–253; Љ. Дурковић-Јакшић, „Најстарија библиотека у Београду”, *Гласник СПЦ* 51/1 (1970) 16)

Gordana Garić Petrović

Summary

METROPOLITAN'S DEPUTIES AND RESIDENCE ATTENDANTS
IN THE EPARCHY OF SERVIA (1718–1739)

After the Austrian conquest of Serbia, a new Serbian archbishopric with its seat in Belgrade was established in the territory of the Habsburg Monarchy. The existence of the Metropolitanates of Belgrade and Karlovac in the territory of the Habsburg Monarchy was leading toward division within the Serbian people, which immediately opened the issue of their unification. Two archbishoprics were practically unified after the death of the Metropolitan of Karlovac, Vićentije Popović, when Metropolitan Mojsije Popović was elected to be the common metropolitan. This election was not approved by the Austrian authorities that recognized Mojsije Popović only as the Metropolitan of Karlovac and administrator of the Metropolitanate of Belgrade. The unification was formally recognized only after Vićentije Popović had been elected metropolitan. Even without the official recognition, the eparchy of Srem and the eparchy of Servia made an archiepiscopal diocese from 1726.

After the Metropolitanates of Belgrade and Karlovac had unified, among the issues raised was the issue of the metropolitan's residence in Belgrade which became the administrative seat of the unified archbishoprics. The plan for construction of new fortifications foresaw demolition of the old metropolitan's residence, as well as the Cathedral Church, so the construction of a new residence had to start. That was an occasion to replace the old residence with a new building, magnificent for that time, which would not be only the metropolitan's home but the home of all people. The construction started in 1725. Until 1730, the works on one wing of the new residence had already advanced to a considerable degree, so that it was possible to hold a national-church gathering in it – its session started on the Ascension Day that year. However, Metropolitan Mojsije did not live to move into the new residence; he spent his last days in the old residence where he died in the middle of 1730. The following year a part of the residence was made ready for occupancy so that the new metropolitan, Vićentije Jovanović, moved into it. Besides the Metropolitan, his attendants and a part of numerous servants also lived there permanently.

During the third and fourth decades, the metropolitans, at the time of their absence from Belgrade, most often because of their travelling to Vienna, appointed their deputies who stayed in the residence and administered eparchial jobs. At the time of Metropolitan Mojsije, the deputy was the Bishop of Dalmatia, Stefan Ljubibratić, whereas at the time of Metropolitan Vićentije Jovanović the deputies were Bishops Isaija Antonović and Maksim Nestorović.

In regular administration of eparchial jobs, the metropolitan was assisted by his attendants. They were church dignitaries, mostly monks. In most cases, enjoyment of any dignity in the episcopal residence represented a way toward elevation to the title of bishop. Thus, most bishops and archbishops performed different duties in episcopal residences before their consecration. The attendants were given special sealed certificates and instructions by the metropolitan for the performed service. Due to the increased number of attendants and servants, in 1729 Metropolitan Mojsije issued the Rules for those living in the residence and attendants in the eparchies of Srem and Belgrade. Immediately after ascending the archbishopric chair in 1731, his successor Vićentije Jovanović issued new rules. These Rules defined the responsibilities of each attendant, their mutual relationships and the relationship toward the metropolitan.

The largest number of metropolitan's attendants had the title of exarch. So, the central eparchial administration, according to the Rules of Metropolitan Mojsije Petrović of 1729, was entrusted to the general vicarius (exarch) and the Belgrade exarch, while the exarchates of Grocka and Požarevac were administered by metropolitan's exarchs in Grocka and Požarevac, who reported to the Belgrade exarch.

All metropolitan's attendants, as well as the others who lived in the residence, had to live in accordance with the Rules prescribed by the metropolitan. The attendants were also bound to be loyal to the metropolitan and fulfil all his written and oral orders as well as to cooperate and give advice to one another. The supervision of their work was conducted by the general vicarius (exarch) as the first among all metropolitan's attendants, who kept the inventory of the whole property. The inspection was carried out by checking the state of the movable property, as well as by checking the books of revenues and expenditures which were within the responsibilities of each attendant. In these books, called hesaps (account books), the attendants recorded all movable and immovable property they were entrusted with, when and from whom they received it, or to whom and for what purpose they gave money, and they submitted their regular reports to the superior attendant or the metropolitan.

